

A SZOVJETUNIÓ KÜLPOLITIKÁJA

A MOSZKOVITA HATALMAT gyakran hasonlították azelőtt is medvé-
A hez s valóban, politikáját rendszerint lomhaság és opportunizmus
jellemezte, viszont néha alattomoságát hirtelen vadság követte. A kül-
földi szemlélők nagy része mindig hajlamos volt arra, hogy az Ural lejtőire
támaszkodó hatalmat erősnek tartsa, akár mert már a cári autokratizmus
formái bizonyos — az egyszerűbb lelkeket impresszionáló — marconaságot
kölcsonöztek Moszkva vagy Pétervár külpolitikai profiljának, akár mert a
szovjet statisztikai kimutatásokkal operáló propagandája szédületesnek és
ellenállhatatlannak tüntette fel a Szovjetunió gazdasági, katonai és lelki
erejét, már pedig a tömegnek és általában a gyöngébb ítéletű embernek semmi
sem imponál úgy, mint egy kerek frázis vagy egy még oly ellenőrizhetetlen,
de látszólag egészen érthető — és főleg könnyen idézhető — statisztikai
adat. Mindezen felül azért tartotta a világközvélemény egy része mindig
nagyoknak ezt az eurázsiai hatalmat, mert valóban nagyok a fizikai méretei.
A föld területének egy hatodát, népességének tizedrészét foglalja magába és
nyersanyagtermelése is többnyire megközelíti a világtermelés tíz százalékát.
Ezeket az adatokat pedig azért tudják hatásosan szerepeltetni, mert a szovjet-
birodalom gyöngeségének elemeit már nem lehet ilyen könnyen számokkal
kimutatni. Gyöngesége ugyanis olyasmikben gyökerezik, mint az orosz
embernek a gépektől, az egész technikai civilizációtól való idegenkedése,
a szláv léleknek rendtelenségre való hajlama, a szovjetdiktatúra túlságos
merevsége és a túlbürokratizálódottságból eredő nehézsége. Ezeket a
bajokat nem lehet egyszeriben ellensúlyozni a szláv lélek lobbanékonyságá-
val, sem pedig azzal a belső propagandával, amely a szovjetrendszerben
felnőtt milliókkal elhitette, hogy az európai és amerikai országokban még
nagyobb a nélkülözés, mint a Szovjetunióban és hogy Európában és
Amerikában néhány ezer embert kivéve mindenki éhezik és mezítláb
jár, ehhez viszonyítva tehát a szovjetben általános papucsviselet még
mindig magasabb életnívót jelent. A szovjetbirodalomban régóta meg-
valósított szellemi autarkiaiban természetesen hat ez a propaganda, de
kérdés, hogy az így gyártott fanatizmus tudja-e pótolni a frontot tápláló
társadalom erejét. Aminthogy azok a moszkvai spekulációk is erőltettek-
nek látszanak, amelyek a most megindult német-szovjet háborút hol a japánok
kínai hadjáratához, hol pedig Napoleon 1812-es kalandjához hasonlítják.
Az ilyen párhuzamok azért is megbízhatatlanok, mert Németország erősebb,
mint Japán. Kínának csak a területe kisebb, de lakossága nagyobb, mint a
Szovjetunióé, Napoleon moszkvai kudarcából pedig nyilván nemcsak az oroszok
tanultak, hanem a németek is és ha a nagy hadvezér feltámadna, valószínű-
leg ő is alkalmazkodnék az 1812-es tanulságokhoz.

Maga az a tény, hogy Sztálin ilyen kelepce-elméletekkel vigasztalja a
népét, arra enged következtetni, hogy a Kreml miközben erejével dicsekszik,
tisztában van a maga gyöngé oldalaival. A gyengeségnek ez a tudata külön-
ben kiolvasható a szovjetkormány egész külpolitikájából. Ha ugyanis az
ember sorra veszi a szovjet nemzetközi lépéseit és valamilyen állandó irány-
zatot igyekszik kiolvasni belőlük, azt látja, hogy — eltekintve az első korszak-
tól, amikor Moszkva még háborúkkal és puccsokkal törekedett világforrada-
lomra — a Szovjetunió úgyszólván sohasem nyúlt bele kezdeményezően a
nemzetközi politikába, hanem rendszerint csak beilleszkedett a mások által
teremtett tényekből adódó lehetőségekbe. S ha volt önálló akarata, az csak

arra irányult, hogy őt magát ne fenyegetse háború. Ha a világban rend vagy legalább is nyugalom honolt, olyankor csak a komintern dolgozott, a Narkomirgyel (a külügyi népbiztosság) passzív volt, csak amikor a nemzetközi rend lazult, akkor lépett egyet-egyét a szovjetdiplomácia, mégpedig mindig csatlakozva egy olyan áramhoz, amelyet a Kremlben erősnek tartottak, hogy azután — amint gyöngülni látták vagy hitték — nyomban ott hagyják.

A Németországgal való ellentétbe is az a föltevés vitte bele a szovjetkormányt, hogy a francia-angol antant pusztá léte tehetetlenségre fogja ítélni Berlint. Kezdetben ugyanis Hitler nem akarta a nemzetiszocializmus és a bolsevizmus ideológiai ellentétét külpolitikai térre átvinni. Hitler közel négy évig Bismarckéhoz hasonló politikát folytatott Moszkva irányában és csak akkor határozta el magát a Szovjetunió külpolitikai bekerítésére, amikor úgy látta, hogy a Szovjetunió Németország feje felett összefog Franciaországgal; erre a szovjet hirtelen megnövelte fegyverkezését, mert a chamberlainizmus megjelenése kezdte azt a benyomást kelteni a világban, hogy London szívesen ellensúlyozná a francia-szovjet orosz szövetséget egy antibolsevista német-angol közeledéssel.

Annak idején Bismarck elutasította a tételt, hogy a német-orosz viszonyoknak szükségképpen szövetségre vagy ellenségeskedésre kell vezetnie. Ehelyett a harmadik állapotot választotta: azt, hogy Németország és Oroszország közönyösen és lojálisán fordítson hátat egymásnak. II. Vilmos később elmulasztotta ápolni Bismarck orosz politikáját, de azért valószínűleg ennek volt valamiképp a folytatása, hogy a wilhelminus külpolitika homályos volt az orosz-japán háború idején s hogy a német császár a sárga veszedelem emlegetésével arra látszott inteni a cárt, hogy az Oroszországot fenyegető veszélyeket és az orosz ambíciók kielégítését ne Európában, hanem inkább Ázsiában keresse. Hitler is, alighogy uralomra került 1933. január 30-án, már május 5-én megerősítette az 1926. április 24-én megkötött és 1931. június 24-én meghosszabbított német-szovjet orosz tanácskozási, döntőbírósi és semlegességi megállapodásokat. 1933. őszén azonban, amikor Németország bejelenti a népszövetségből való kilépését, a németek genfi helyébe Párizs kezdi bevonni a Szovjetuniót és így születik meg a Németország bekerítésére irányuló keleti paktum töve, amelynek két főpillére Franciaország és a Szovjetunió. Eszerint Franciaország, Németország, Lengyelország, Csehszlovákia, a balti államok és a Szovjetunió köteleznék magukat arra, hogy támadás, mármint főleg német támadás esetén ezek az államok mind megsegítsék egymást. Ez a javaslat a német és a lengyel kormány ellenállásán megüszül, a kisebb államok ki is maradnak az úgynevezett keleti Locamóból és csak Párizs és Moszkva köd meg 1935. május 2-án a kölcsönös segélynyújtási szerződést. Ekkorra már a szovjet hadi kiadásai is felszöknek és ha leplezett szovjet ügynökök azt suttogják is mindenkinek a fölébe, hogy az egész csak humbug; hogy a szovjet tankjai és ágyúi bádogból készülnek, mégis meg lehet állapítani, hogy a szovjet katonai költségvetése 1933-ról 1934-re a háromszorosára emelkedik, 1936-ra pedig a kilencszeresére. Mindez természetesen felkeltette a német kormányt is a figyelmét.

Közben Londonban sűrűsödtek a jelek arra, hogy az angol külpolitika irányítói szívükben csak a bolsevizmust tekintik ellenségüknek. A francia-szovjet orosz paktum aláírása után ugyanis Angliában lemond a MacDonald-kormány, amely a paktumot még helyeselte, és helyébe lép a Baldwin-kormány, amely azt már elítéli látszott. Ilyenféle fordulat volt kiolvasható abból, hogy májusban még párhuzamos nyilatkozatok hangzottak el Moszkvában és Londonban. A szovjetfővárosban május 15-én, Laval akkori francia külügyminiszter moszkvai tartózkodása alkalmából hivatalos közleményt adnak ki arról, hogy „Sztálin, Molotov, Litvinov és Laval urak meglegedésü-

ket fejezték ki a május 2-án Párizsban Laval és Potyemkin urak által aláírt egyezmény felett“, az aláírás napján pedig a MacDonald-kormány külügyminisztere a francia-szovjet paktumot fölébe helyezi a Locarno-egyezménynek. Ez az utóbbi tudvalévőén arra kötelezte Angliát, hogy ne csak Franciaországnak siessen segítségére német támadás esetén, hanem hogy Németországot is támogassa francia támadás ellenében. Ezzel szemben az angol külügyminiszter az alsóházban a következőket jelentene ki:

— Föltéve, hogy Oroszország és Németország konfliktusba kerülne egymással és Franciaország Oroszország segítségére menne olyképpen, hogy betörne Németországba, ez Nagy-Britanniát automatikusan Németország oldalára vinné? A válasz úgy hangzik, hogy nem.

Azonban amíg májusban a MacDonald-kormány az Angliát kötelező Locarno-egyezménynek Németország javára szolgáló részét is megtagadja a francia-szovjet paktum kedvéért, addig a június elején megalakuló Baldwin-kormány külpolitikai működését azzal kezdi, hogy június közepén flotta-egyezményt köt Németországgal és júliusban egy hivatalos külügyminiszteri nyilatkozatban eltolja magát a francia-szovjet szerződést.

Ennek rövid története az, hogy a június 18-án megkötött német-angol flottakorlátozó szerződés miatt Piétri francia tengerészeti miniszter Brestben eles hangon támadta a Baldwin-kormány külpolitikáját.

— Nem lep bennünket — mondotta a francia miniszter —, hogy Németország fegyverkezik, ezt könnyű volt előrelátni, de meglep bennünket, hogy Anglia ehhez hanyatthomlok hozzájárul olyan feltételek mellett, amelyek alapján kételkedni lehet, ha nem a barátságában, de hagyományos bölcsességében.

Erre felelte Sir Samud Hoare külügyminiszter július n-én az alsóházban, hogy Angliának ez a lépése igenis bölcs volt, gúnyosan beszélt azokról (már mint a franciákról), akik a dolgokat a logika és a jog szempontjából nézik ahelyett, hogy a tapasztalatokra és a gyakorlatiasságra volnának tekintettel, majd világosan és félre nem érthetően arra célzott, hogy nem kifogásolhatja a külön angol-német megegyezést az a Franciaország, amdy szintén külön megegyezést kötött a Szovjetúnióval.

Míndez néhány héttel a Németország ellen megtartott stresai értekezlet után történik! És annak a Chamb erlain-csoportnak előretörése után, amdy már akkor dominálta az angol kormányt. Hoare-t ugyan néhány hónap múlva a közvélemény megbuktatja, de hogy a Neville Chamberlain akkori pénzügyminiszter vezetése alatt álló miniszterek tartották kezükben a külpolitikát, azt megmutatta az 1936 nyarán bekövetkezett incidens is. Duff-Cooper hadügyminiszter Párizsban Franciaországot és Angliát közösen fenyegető veszélyről beszélj a nemzeti szocializmust „tirannizmus”-nak nevezi, mire az angol kormány nevében az alsóházban Sir John Simon, a felsőházban pedig Lord Halifax megtagadja Duff-Cooper párizsi nyilatkozatát. Ez a Chamberlain-ék erejét bizonyító erőpróba júniusban zajlik le és amikor a rákövetkező hónapban, 1936 július 17-re virradó éjjel kitér a spanyol polgárháború, a közvélemény egy része és a kormány radikális külpolitikát követő szárnya hiába rokonszenvezik a spanyol népfront-kormánnyal, Chamberlain és hívei megakadályozzák a szimpátiának tettelegesen való megnyilvánulását. Chamberlain, Simon és Halifax, valamint a később megint miniszterré lett Hoare r ézete az, hogy a spanyol népfront támogatásával kettős hibát követne d Anglia; egyfelől erősítené egy közeli országban a baloldali radikalizmust, másfelől pedig tovább rontaná az amúgy is megterhelt angol-német viszonyt.

Ezek után került sor 1936 szeptemberében arra a nevezetes pártkongresszusra, amelyen Hitler kihirdette a négyéves tervet és a bolsevizmus elleni

keresztshadjáratot, novemberben pedig Ribbentrop, aki akkor londoni nagykövet volt, hazautazott, hogy Berlinben aláírja a német-japán anti-komintern-paktumot. Abban az időben a külvilág azt hitte, hogy ez az egyezmény elsősorban és főként Anglia ellen jött létre; csodálkoztak is, hogy éppen a londoni nagykövet kötötte meg Németország nevében. Most visszapillantva azonban lehetségesnek kell tartanunk, hogy Hitler, aki mindig hangoztatta, hogy nem a háborút, hanem a békét, sőt lehetőleg az együttműködést keresi Angliával, a német-japán paktumot egyrészt válasznak szánta a francia-szovjet összefogásra, másrészt pedig közeledési platformnak Berlin és London közt arra az esetre, ha Angliában valóban gyökeret ver a Németországgal vadó együttműködési hajlam az antibolsevizmus alapján. Chamberlainék akkor még nyilvánvalóan erre törekedtek és csak később, München és Prága után kezdtek közeledni az úgynevezett churchillizmushoz. De hogy 1936-ban és 1937-ben Chamberlain és néhány minisztertársa még kitartott az engedékenységi külpolitika terve mellett, azt meg lehetett figyelni azon is, hogy Chamberlain 1937 májusában átvette a miniszterelnökséget, novemberben Olaszország csatlakozott az egy évvel előbb megkötött német-japán anti-komintern-egyezményhez és még abban a hónapban megjelent Hitléméi Chamberlain küldöttjeként Halifax, aki akkor még nem volt külügy-miniszter, de már köztudomású volt, hogy Chamberlain őt szeretné Edén helyén látni. Halifax öt óra hosszat tárgyalt Hitlerrel Neurath akkori birodalmi külügyminiszter jelenlétében és az angol miniszterelnök nevében közölte, hogy Anglia elismeri Németország különleges érdekeit Ausztriában. Halifax lord egyébként is azt a — negyedév múlva beigazolódó — benyomást keltette a németekben, hogy az angol kormány simán tudomásul fogja venni az Anschlusst. És valóban, alighogy az Anschlusra vezető folyamat megindult, Schuschniggnek 1938 február 12-iki berchtesgadeni látogatása után és Hitlernek az Anschlusst bejelentő február 20-iki beszédének napján Chamberlain menesztette Edent és a helyébe Halifaxet ültette.

Chamberlainnek e magatartása azt a véleményt ébreszti Moszkvában, hogy az angol kormány szándékosan könnyíti meg Németország keleti terjeszkedését, mert azt reméli, hogy ez előbb-utóbb német-szovjet háborúra vezethet, ennek pedig kettős haszna volna: egy szocialista állam megsemmisítése és az, hogy Németország Keleten lévén elfoglalva, nem törődne többé Nyugat-Európával, sem a gyarmati kérdéssel. S ha ezt gondolta Moszkva az Anschluss idején, még inkább ezt hitte a müncheni német-olasz-francia-angol egyezmény után. Sztálin néhány hónappal később, 1939 március 14-én (a prágai bevonulás előtt egy nappal) a kommunista párt 18. kongresszusának betervezett főtitkári jelentésében azt mondta:

„Azért adták oda Csehszlovákiát Németországnak, hogy háborút kezdjen a Szovjetunió ellen.“

Ezzel szemben az angolok és a franciák arra hivatkoztak, Ők a müncheni találkozó előtt hasztalan kérdezősködtek Moszkvában, hogy német-cseh-francia-angol háború esetén a szovjet hány repülőgépet küldene a csehek segítségére. De nemcsak a nyugati fővárosok és a Kreml közt uralkodott kölcsönös bizalmatlanság, hanem Berlin is gyanút fogott aziránt, hogy Chamberlain keresztül tudja-e majd vinni szovjetellenes elgondolását? Ezenfelül Chamberlain következetességében is kételkednie kellett a német kormánynak, látván, hogy Chamberlain Münchenből azzal tér haza: „a békét én évtizedekre megmentettem, de azért fegyverkezzünk.“

A logikus az volna, hogy amilyen mértékben válik bizalmatlanná Berlin London irányában, olyan arányban erősödjék Moszkva hite az angolok őszinteségében. Azonban nem ez történik. A Kreml úgy látszik abból indul ki, hogy mindenki mindenkit rá akar szedni és részben — sőt talán

kizárólag — ez az oka annak, hogy 1939 nyarán az angol-francia-szovjet katonai szövetségre irányuló tárgyalás meghiúsul. Mindjárt azután, hogy a nyugat a tárgyalást javasolja, Sztálin meneszti Litvinovot és a nyugatellenes Molotovra bizza a külügyi népbiztosság vezetését is és alig érkezik meg Moszkvába augusztus n-én az angol és francia katonai bizottság, hogy a tárgyalást befejezze, néhány nap múlva, augusztus 21-én az egész világot meglepi a hír, hogy a Szovjetunió nem a nyugati antant-tal szövetkezik, hanem Németországgal köt meg nem támadási egyezményt. Erre most visszaemlékezve érdemes fölemlíteni, hogy az angol-francia-szovjet tárgyalás egyik kerékkötője a lengyelek ellenkezése volt és hogy a kevéssel előbb Moszkvába érkezett nyugati katonai delegációkat micsoda gúnykacajjal vette körül a Kreml. Ma viszont ugyanaz a Sztálin és Molotov sürgős segítséget kér Londonban, ahol most szövetségesként ülnek össze békülni és tanácskozni — a lengyelek és a szovjetek. Hogy pedig most a lengyelek és a szovjet felett kacagassanak a németek, Goebbels azt írja a Reich-ben: „Ki tudja, hogy az 1939-ben elégtelenül fölszerelt Németország elég erős lett volna-e két front felé győzelmesen megállni a helyét?” Amiből az következik, hogy a szovjetkormány másnak ástott vermet és maga máris belesett. 1939. augusztusában ugyanis Moszkva azért kötötte meg a paktumot, mert jó alkalomnak hitte régi és legnagyobb vágyának megvalósítására, arra, hogy az egész világra rágyújthassa a tetőt, de az ő határain megmaradjon a béke, így tehát ő nyugodtan fegyverezhessék és erősödve várhassa azt a pillanatot, amikor a többiek a háborúban annyira kimerülnek, hogy többé nem tudnak ellenállni a kommunista agitációnak és a szovjet haderők bevonulásának. Mellékes célja az volt, hogy azonnal anektálja Kelet-Lengyelországot és egy lépést tegyen katonai támaszpontok szerzésével a balti államok bekebelezése felé is. A szovjetkormány arra is számított, hogy a kétfrontos háborút kerülni akaró Németország a küzdelem egész tartama alatt kénytelen lesz a kedvében járni új keleti szomszédjának és a Szovjetunió majd más európai területekre is bevonulhat. Így jött létre 1939. szeptemberében az augusztusi meg nem támadási egyezményt kiegészítő német-szovjet barátsági paktum is.

A moszkvai elgondolás azon alapult, hogy a franciák ha győzni nem is, de ellenállni tudnak majd. Sztálin úgy gondolta, hogy a Maginot-vonal nem csak Franciaországot, hanem a Szovjetuniót is védi a német hadsereg ellen s így páholyban érezvén magát, november végén megtámadta Finnországot, amellyel márciusban békét kötött. Nemsokára azonban jött a fordulat, a francia hadsereg összeomlott, s a szovjetkormány sietett kihasználni azt az időt, amíg a német haderők el voltak foglalva Franciaországban s bevonult Besszarábiába és Észak-Bukovinába, a balti államokat pedig — ígérete ellenére, hogy belpolitikájukba nem fog beavatkozni — a Szovjetunióhoz csatolta.

Hogy mindehhez Berlin előzetesen hozzájárult-e, nem tudjuk. De lehetséges, hogy még ha az akarata ellenére történt is, napirendre tért volna felette, ha a Szovjetunió viselkedése azt a meggyőződést tudta volna kelteni a német kormányban, hogy Moszkva a háború semilyen későbbi szakában sem akarja majd hátbatámadni Németországot. A szovjet azonban folyvást növelte fegyverkezését és Bukarestben most június elején már arról beszéltek, a szovjetkormány csak az esős ősze vár, hogy a szerződésekből kikötött búzát és olajat se szállítsa le a megígért időben és mennyiségben. E hír hihetősége mellett szólt általában a szovjet viselkedése, amennyiben a balkáni események során azt lehetett tapasztalni, hogy Moszkva aszerint váltogatta a zúgolódás vagy hízelgés politikáját Németország irányában, bogy Berlin mekkora elszántságot mutatott Kelet felé. 1940 októberétől

1941 májusáig, a német tancsapatoknak Romániában, majd Bulgáriában való megjelenése, Jugoszlávia és Görögország megszállása és a török kérdés átbeszélése alkalmával minden egyes német akciót a Szovjetunió eleinte kelletlenül fogadott és csak akkor vágott hozzá jó arcot, amikor az már befejezett tényé vált. Ez a tényekkel szemben mutatott moszkvai opportunizmus, a mások által teremtett helyzetbe való túlságosan ruganyos beilleszkedés gyanút ébresztett Berlinben, úgyhogy amikor Sztálin és Molotov májusban és júniusban megint engedékenységet igyekezett mutatni, már nem talált hitelt. A jelek arra vallottak, hogy a Kreml csak időt akar nyerni és csupán az alkalomra várt, hogy a nyugati főhadszíntereken küzdő Németország keleti hátát fenyegeesse.

Ezek után indult meg június 22-én a Szovjetunió ellen a német hadjárat, amely keresztülhúzta a szovjetkormányhoz azt a számítását, hogy páholyból nézze végig a mások kidőlését, hogy a végén ő diktálja a békét, hogy ő szabhassa meg a háború útját az egész világ képét.

FREY ANDRÁS